

ВІДГУК

офіційного опонента

**доктора юридичних наук, доцента Городецької М.С.
на дисертацію Аббасової Дарії Лазимівни «Правове забезпечення та
реалізація етичних норм у кримінальному процесі України», подану на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження не викликає сумніву та повністю підтверджується наведеними автором аргументами. Важливість та значимість реалізації етичних норм у кримінальному процесі якнайкраще передає вираз давньогрецького драматурга Менандра: «Моральна позиція справедливої людини цілковито заміняє їй право»¹.

Реалізація етичних норм у кримінальному провадженні дійсно викликає багато питань та вирішується досить неоднозначно, оскільки дотримання норм етики дуже часто вступає у конфлікт з реалізацією кримінальних процесуальних норм з огляду на досягнення завдань кримінального процесу. Кримінальне провадження не можливе без здійснення специфічного пізнання, отримання інформації, отримання доказів. І дана інформація не є безособовою, у своїй більшості вона завжди стосується певної особи, і тому постає питання щодо дотримання етичних норм.

Під час застосування примусових заходів завжди виникає питання, де та межа, що відділяє законний обґрунтований примус від порушення прав людини, її честі та гідності. Особливо гостро ці питання стоять щодо

¹ Гловацький І.Ю. Влада, Суд, Адвокатура в афоризмах, сентенціях та прислів'ях: Зб. / Укл. Іван Гловацький. Львів: Апріорі, 2009. С. 33.

процедури відібрання біологічних зразків для проведення експертизи, примусового освідування, примусового годування. Законодавець, передбачивши примусове проведення окремих кримінальних процесуальних заходів, не надає рекомендацій щодо їх практичної реалізації. Подекуди складається враження, що законодавець умисно уникає деталізації, оскільки виписати таку процедуру з дотриманням законної мети, але не перетнувши межу людської гідності, є справою непростюю.

Актуальність теми дисертаційного дослідження також підтверджується тим, що роботу виконано на кафедрі кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Судова влада: проблеми організації та діяльності» (номер державної реєстрації 0111U000957) (стор. 5).

Обґрунтованість наукових результатів, висновків, пропозицій та рекомендацій дисертації визначається правильним вибором та використанням системи загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання. У ході наукового дослідження застосовувалися історичний метод, діалектичний метод, порівняльно-правовий метод, метод спостереження, метод описання, метод синтезу, метод узагальнення, логіко-юридичний метод, метод соціальних досліджень, метод експертних оцінок. Комплексне застосування вказаних методів наукового дослідження дозволило авторці одержати обґрунтовані наукові результати щодо правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України.

Достовірність наукових положень, теоретичних положень, висновків та пропозицій дисертаційного дослідження обумовлюється емпіричним підґрунтям дослідження, зокрема, вивченням рішень ЄСПЛ, КСУ, ВС, матеріалами узагальнення судової практики (проаналізовано судові рішення, розміщені у ЄДРСР), постанов пленуму ВСУ, рішень та роз'яснень РАУ, рішень ВРП, ВКДКА, КДКП, КДКА регіонів, а також проведеним анкетуванням, під час якого опитано 545 фахівців у галузі кримінальної

юстиції, зокрема 23 судді, 37 прокурорів, 242 слідчих, 118 адвокатів, 125 правників-науковців (стор. 9).

Новизна наукових результатів визначається тим, що дисертація є першим в Україні комплексним науковим дослідженням проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі (стор. 7).

Змістовним ознакам наукової новизни відповідає низка сформульованих авторкою наукових положень, що виносяться на захист. Так, авторкою уперше доведено, що відсутність чіткої нормативної підстави для врахування релігійних переконань осіб, до яких застосовуються запобіжні заходи, призводить до компенсаторного використання суддями етичних (однак не юридичних) аргументів для обґрунтування окремих процесуальних рішень у цих питаннях. З огляду на це запропоновано необхідні зміни до ч. 1 ст. 178 та ч. 1 ст. 201 КПК; аргументовано доцільність запровадження судового контролю при вирішенні питання проведення огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, у випадках, коли родичі померлого заперечують проти проведення цієї слідчої дії; запропоновано поширити право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї на представників ЛГБТ-спільноти, які оформили реєстроване партнерство (за умови прийняття ЗУ «Про інститут реєстрованих партнерств») шляхом доповнення п.1 ч.1 ст.3 КПК України в частині визначення реєстрованого партнера як близького родича або члена сім'ї; констатовано, що спірним з позиції дотримання етичних норм є використання у кримінальному провадженні при проведенні впізнання фотознімків людей (фотографій із акаунтів у соціальних мережах або із інших кримінальних проваджень) без отримання згоди особи, яка зображена на фотознімку, на таке використання. Запропоновані можливі варіанти вирішення цієї проблеми, зокрема шляхом застосування стороною обвинувачення штучного інтелекту (програмного забезпечення) для генерування фотографій-статистів; обґрунтовано, що якщо під час обшуку житла або іншого володіння виникає необхідність провести обшук особи,

який передбачає її оголення, має здійснюватися безперервно, але роздільна відеофіксація: відео фіксація обшуку житла та іншого володіння не має перериватися, однак відео фіксація особистого обшуку має здійснюватися в окремій кімнаті на окремий відеофіксуючий пристрій з подальшим записом інформації на окремому матеріальному носії (який зберігається в опечатаному вигляді і може надаватися лише суду під час судового розгляду) (стор. 8-9).

Дисертанткою сформульовано низку положень, що удосконалюють доктрину кримінального процесу. Такими слід визнати теоретичні положення щодо наукових підходів до структуризації категорій етика, мораль і моральність у кримінальному процесуальному контексті. Аргументовано, що етика належить до філософської категорії, яка охоплює моральні норми (об'єктивна складова) та моральнісні установки (суб'єктивна складова); концепції, відповідно до якої застосування запобіжного заходу всупереч презумпції невинуватості може призводити до соціальної стигматизації особи. Виділено причини соціальної стигматизації (соціальну, медійну, юридичну). Запропоновано шлях усунення (мінімізації впливу) вказаних причин; позиції, згідно із якою критеріями використання інформації приватного характеру для виконання завдань кримінального провадження є: (а) мета, яка не суперечить етичним категоріям честі та гідності; (б) доказове значення інформації; (в) спосіб інформування, який не порушує принцип презумпції невинуватості; підходу, відповідно до якого право на свободу світогляду і віросповідання має бути забезпечено при здійсненні кримінальних процесуальних процедур, однак це не наділяє учасників кримінального провадження релігійним імунітетом. З метою досягнення бажаного балансу в цьому питанні запропоновані нормативні корекції до ч. 3 ст. 223 КПК України; наукової аргументації позиції, відповідно до якої працівники органів досудового розслідування та оперативних підрозділів не можуть виступати таємними агентами для отримання викривальних показань при здійсненні досудового розслідування кримінальних правопорушень, коли

їх процесуальний статус вже відомий учасникам кримінального провадження; погляд згідно із яким застосування кримінального процесуального примусу під час відбирання біологічних зразків не порушує право на свободу від самовикриття. Констатовано допустимість застосування примусу (не лише до підозрюваного, обвинуваченого, а й до свідка та потерпілого) при збиранні доказового матеріалу, якщо при цьому дотримані гарантії, передбачені ст. 3 Конвенції; системи критеріїв, які необхідно враховувати при оцінці впливу факту «дружби» учасників кримінального провадження у соціальній мережі на професійну неупередженість таких учасників (стор. 9-10).

Набули подальшого розвитку: позиція, відповідно до якої примусове годування осіб, які тримаються під вартою, відповідно до практики ЄСПЛ, не порушує право, гарантоване ст. 3 Конвенції, якщо воно відповідає низці критеріїв. Водночас, «слабкими місцями» застосування примусового годування в Україні є те, що: (а) процедура примусового годування на сьогодні залишається технологічно недосконалою; (б) процесуальний порядок розгляду відповідних клопотань є спірним з позиції забезпечення гарантій дотримання права на повагу до людської гідності; підхід, згідно із яким альтернативою скасуванню або зміні запобіжного заходу та гарантією права на безпеку в умовах воєнного стану є евакуація ув'язнених. Встановлено, що це питання є етично чутливим в розрізі умов транспортування та застосування спеціальних засобів примусу, які можуть входити у конфронтацію з положеннями ст. 3 Конвенції. З огляду на це, виокремлено критерії, на які варто зважати під час евакуації ув'язнених; аргументація та алгоритм реалізації позиції, відповідно до якої існує необхідність передбачити кримінальні процесуальні механізми захисту таємниць, отриманих священнослужителем не лише під час сповіді, а й при виконанні інших релігійних обов'язків; обґрунтування доцільності скасування заборони допиту лікаря як свідка щодо відомостей, які становлять лікарську таємницю, якщо дозвіл на такий допит буде надаватися слідчим суддею, судом із

можливістю проведення допиту в закритому судовому засіданні; пропозиції щодо шляхів вирішення проблеми, яка полягає в тому, що КПК України не встановлює обов'язкової участі лікаря при проведенні особистого обшуку, який передбачає обстеження фізіологічних порожнин тіла людини. Аргументовано, що як з позиції етики, так і з позиції дотримання медико-санітарних умов (оскільки такі процедури можуть викликати у особи болісні відчуття, фізіологічні травми, інфікування тощо) такого роду маніпуляції мають проводитися виключно медичним працівником із дотриманням санітарно-гігієнічних умов; теоретичні розробки щодо використання ненормативної термінології у текстах судових рішень. Зокрема, підтримано заборону використання ненормативної термінології у процесуальних документах, за винятком фіксації інформації, яка має доказове значення, а також запропоновано досліджувати такі матеріали у закритому судовому засіданні (стор. 10-11).

Теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертаційного дослідження викладено логічно та послідовно з огляду на ступінь їхньої наукової новизни. Авторський виклад наукових положень сприяє легкому сприйняттю та оцінці їхнього змісту, визначенню вкладу дисертантки у розвиток доктрини кримінального процесу.

Повнота викладу наукових положень в наукових публікаціях дисертанта. Основні наукові результати та висновки дослідження, що сформульовані в дисертації, відображено у 11-и наукових публікаціях, з яких 4 у фахових виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 7 – у збірниках наукових доповідей, оприлюднених на науково-практичних конференціях, науково-практичному семінарі, кримінальних процесуальних полілогах та круглих столах.

Вивчення змісту дисертації та аналіз тексту наукових праць дисертантки за темою наукового дослідження, дозволяє зробити висновок, що основні теоретичні положення та висновки дисертації повно відображені у публікаціях авторки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що авторські висновки та пропозиції можна використати: (а) у науково-дослідницькій сфері – для подальших наукових досліджень проблематики правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальному процесі України; (б) у законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства України з позиції етики та інших філософських категорій; (в) у правозастосовній діяльності – для створення методологічного підґрунтя роботи слідчих, прокурорів, адвокатів, суддів, формування єдиної судової практики з питань реалізації етичних норм у кримінальному процесі України, а також забезпечення прав та свобод людини у кримінальному провадженні; (г) у навчальному процесі – під час викладання курсу кримінального процесу та інших кримінальних процесуальних дисциплін, а також підготовки навчально-методичних матеріалів з кримінального процесу (підручників, навчальних посібників тощо) (стор. 11).

Зміст та оформлення дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які налічують 8 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг рукопису дисертації становить 312 сторінок, із яких основний текст 213 сторінок, список використаних джерел (555 найменувань) – 71 сторінка, додатки – 28 сторінок.

Правильно визначений план дисертації дозволив дисертантці комплексно, системно та ґрунтовно дослідити правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України.

У вступі визначено обґрунтування вибору теми дослідження, розкрито її актуальність, висвітлено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, зазначено мету і завдання дослідження, об'єкт і предмет, методи дослідження, визначено наукову новизну та вказано практичне значення отриманих результатів, визначено особистий внесок здобувача, розкрито апробацію результатів дослідження, вказано про структуру та обсяг дисертації.

У розділі 1 «Етичні норми у кримінальних процесуальних правовідносинах: теоретичні основи дослідження» дисертантка розглянула етичні норми у кримінальному процесі як предмет наукового осмислення, класифікувала наукові джерела (стор. 13-26).

Цілковиту нашу підтримку отримує позиція авторки щодо вузького та широкого розуміння поняття етики як філософської категорії (стор. 26-27). Відповідно до якої, у вузькому розумінні етика ототожнюється з мораллю, тобто розглядається як об'єктивне відображення відповідних правил поведінки у зовнішніх формах. Авторка дуже доречно підкреслює, що сама по собі норма права (з позиції законодавчої техніки), може вважатись етичною, але через аморальність суб'єкта правозастосування, вона не реалізується або реалізується з викривленнями (зловживання правами або зловживання повноваженнями). Тут же вона зазначає, що можливий і протилежний варіант, коли норма права є спірною з позиції етики, а моральнісні установки не дозволяють суб'єкту застосувати її так, як цього прагнув законодавець, що викликає етико-правові дилеми. (стор. 30)

Не можна не погодитись з авторкою, щодо доцільності застосування системи векторів для визначення кола питань, які в кримінальному процесі мають етичне забарвлення (стор. 34). Запропоновану структуру дисертантка використовує у подальшому дослідженні, що лише підтверджує взаємозв'язок викладеного матеріалу та обґрунтованість зроблених висновків.

Дисертантка розглядає міжнародні стандарти правового забезпечення етичних норм у кримінальному процесі. На підставі аналізу міжнародно-правових актів, практики європейських судових інституцій, попередніх наукових досліджень виділяє чотири найбільш загальні стандарти: 1) стандарт професійної поведінки та етичної взаємодії судді, прокурора, слідчого, адвоката; 2) стандарт заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність поводження; 3) стандарт недопустимості безпідставного обмеження прав і основоположних свобод людини;

4) стандарт заборони застосування обману у кримінальному процесуальному доказуванні (стор. 42).

У розділі 2 «Проблеми правового забезпечення та реалізації етичних норм у кримінальних процесуальних процедурах» дисертанткою розглянуто дотримання етичних стандартів кримінальної процесуальної діяльності під час застосування запобіжних заходів, які передбачають фізичний примус.

Цілком вірно зазначає Аббасова Д.Л., що примусове годування підозрюваного, обвинуваченого жодним чином не впливає на процес доказування (стор. 57). Тому не можна не погодитись з авторкою щодо того, що з позиції етики дилему з цього питання становить з одного боку, обов'язок зберегти життя та здоров'я підозрюваному, обвинуваченому, які залучаються до проведення слідчих і процесуальних дій, участі у судових засіданнях, а з другого боку, право людини на приватність (с. 55).

Повністю підтримуємо підняту авторкою актуальну проблему щодо евакуації осіб, які тримаються під вартою. Дійсно, як вірно зазначає дисертантка, евакуація під час воєнного стану осіб, які тримаються під вартою, є альтернативою скасуванню або зміні запобіжного заходу та гарантією права на безпеку (с. 61).

Також, не можна не погодитись з тезою авторки щодо соціальної стигматизації як результату запобіжного заходу (с. 62). Дійсно, ступінь переконання суспільства у ідентичності запобіжного заходу до визнання вини та застосуванню покарання є досить високим. Окрім влучно наведених авторкою аргументів, однією з причин, на нашу думку також може бути низький відсоток виправдувальних вироків. Суспільство спостерігає постійні приклади того, що особа, яка притягується до кримінальної відповідальності на стадії досудового розслідування, як правило «вже точно» буде засуджена в суді. Отже, обраний запобіжний захід для громадян є показником того, що, скоріш за все, підозрюваний набуде статусу обвинуваченого, а згодом і засудженого.

Також у дисертації Аббасової Д.Л. розглянуто етику кримінального процесуального доказування, досліджує проблеми щодо етичних аспектів кримінального процесуального примусу через призму застосування до різних учасників кримінального провадження при збиранні доказового матеріалу, зокрема: 1) застосування кримінального процесуального примусу до потерпілого; 2) застосування кримінального процесуального примусу до підозрюваного і обвинуваченого в контексті права не свідчити проти себе; 3) застосування кримінального процесуального примусу до свідка (с. 67).

Авторка прогресивно піднімає питання забезпечення прав у кримінальному провадженні учасників, які є представникам ЛГБТ-спільноти, зокрема у контексті права не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї (стор. 83).

Аббасова Д.Л. розглядає провокацію кримінального правопорушення як прояв неетичних аспектів: 1) містить елемент обману у доказуванні; 2) слугує ризиком штучного збільшення показників розкриваємості кримінальних правопорушень і притягнення до кримінальної відповідальності завідомо невинних осіб; 3) підриває довіру громадян до органів досудового розслідування та суду; здійснює негативний вплив на правосвідомість та правову культуру суспільства; призводить до деформації професійної правосвідомості у формі правового нігілізму (ігнорування закону) (стор. 87-88).

Як один з різновидів реалізації етичних норм у кримінальному провадженні авторка досліджує захист таємниць у кримінальному процесі. (стор. 100). Не можна не погодитись з пропозицією дисертантки передбачити можливість розголошення лікарської таємниці шляхом допиту медичного працівника як свідка виключно на підставі ухвали слідчого судді, суду, забезпечивши при цьому механізми захисту такої (стор. 105).

Аббасова Д.Л. не оминула увагою у дисертаційній роботі забезпечення поваги до релігійних переконань під час здійснення кримінального процесуального доказування (стор. 119). Цілком слушно дисертантка

пропонує зміни до законодавства у контексті даного питання, а саме доповнення ст. 223 КПК України щодо поваги до віросповідання під час проведення слідчих (розшукових) дій (стор. 124). Не можна не погодитись з авторкою щодо пропозиції внести зміни до ч. 1 ст. 178 КПК України, включивши до переліку обставин, що враховуються при застосуванні запобіжного заходу – релігійні переконання (стор. 131). При цьому авторка чітко висловлює свою позицію проти релігійного імунітету, який, на її думку, суперечить виконанню завдань кримінального провадження (стор. 132).

Авторкою розглянуто проблемні питання етики проведення окремих слідчих (розшукових) дій і негласних слідчих (розшукових) дій. Зокрема, розглянуто етико-правові проблеми пред'явлення особи для впізнання за фотознімками (стор. 139), проблеми проведення і фіксації СРД, які передбачають оголення людини (на прикладі особистого обшуку) (стор. 152-162).

Не можна не підтримати тезу дисертантки щодо того, що працівники органів досудового розслідування та оперативних підрозділів не можуть виступати таємними агентами для отримання викривальних показань, коли їх процесуальний статус вже відомий учасникам кримінального провадження (стор. 148).

Аббасова Д.Л. приділила увагу дослідженню свободи вираження поглядів та поширення інформації про судовий розгляд (стор. 163). Цінним для практичного застосування норм кримінального процесуального законодавства та етичних норм є дослідження та висновки дисертантки щодо свободи вираження поглядів та поширення інформації про судовий розгляд (стор. 163), взаємодії учасників кримінального провадження під час проведення судового засідання (стор. 169), інституту відводу як форма процесуального протесту (стор. 173), процесуальних документів, які розглядає суд (стор. 178).

У змісті свого дослідження Аббасова Д.Л. охоплює актуальні, нагальні питання правозастосування. Одним із таких питань «сьогодення» є питання

«дружби» в соціальних мережах як підстава для відводу учасника кримінального провадження. Авторка вірно відмічає, що нормативна база, яка визначає етичні стандарти професійної діяльності судді, прокурора або адвоката, не встановлює заборони на використання ними соціальних мереж (стор. 182). Можна додати, що нормативна база не встановлює заборон та не надає чітких нормативних вимог та правил у даній сфері. Дисертантка розглянула широкий спектр кримінальних процесуальних відносин саме з огляду на дотримання правил адвокатської етики (стор. 187-193).

У дисертаційному дослідженні авторка посилається на результати вивчення судової практики, зокрема, рішення ЄСПЛ, КСУ, ВС, ВАКС.

Список використаних джерел містить 555 найменувань, що викладені в алфавітному порядку в дисертаційному дослідженні.

Оформлення дисертації відповідає усім вимогам, що пред'являються до цього виду робіт. Дисертація структурована відповідно плану. Стиль викладення матеріалу відрізняється науковістю, логічністю, послідовністю.

У результаті вивчення дисертації та наукових публікацій Аббасової Д.Л. академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації не виявлено.

Позитивно оцінюючи зміст дисертації Д.Л. Аббасової, необхідно зауважити, що окремі положення дисертаційної роботи викликають запитання, що можуть стати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації. Такими є наступні положення наукового дослідження.

1. Одне із положень наукової новизни полягає у тому, що авторка визнає спірним з позиції дотримання етичних норм використання у кримінальному провадженні при проведенні впізнання фотознімків людей (фотографій із акаунтів у соціальних мережах або із інших кримінальних проваджень) без отримання згоди особи, яка зображена на фотознімку, на таке використання. При цьому дисертантка пропонує можливі варіанти вирішення цієї проблеми, зокрема шляхом застосування стороною

обвинувачення штучного інтелекту (програмного забезпечення) для генерування фотографій-статистів (стор. 23, 143-144).

Можна зауважити, що виставляючи в акаунті соціальних мереж своє фото, особи апріорі погоджуються, що їх фото може бачити необмежена кількість людей. А тому, на нашу думку, використання такого фото при проведенні впізнання не переходить за межі конфіденційності особи більше ніж дана особа сама умовно надала дозвіл, публікуючи фото у вільному доступі. На момент пред'явлення для впізнання у кримінальному провадженні використання фото підозрюваної особи з позиції втручання та обмеження прав та свобод людини та з позиції дотримання етичних норм не відрізняється від використання фото будь-яких інших осіб. То ж, з огляду на пропозицію авторки, такий же дозвіл на використання фото має бути отриманий від особи, щодо перевірки причетності якої проводиться відповідна слідча (розшукова) дія.

У випадку впізнання особи за фотографією, яка була надана як фото статиста, має бути проведена перевірка на причетність даної особи статиста. Але авторкою не приділено увагу тому, як здійснити таку перевірку у випадку застосування стороною обвинувачення штучного інтелекту (програмного забезпечення) для генерування фотографій-статистів.

2. На стор. 168-169, 209 дисертаційної роботи авторка робить висновок з такого актуального питання, як здійснення відеофіксації судового розгляду з подальшим оприлюдненням таких матеріалів у мережі Інтернет. Дисертантка зазначає, що заборона відеофіксації судового розгляду як превенція для не опублікування вільними слухачами перебігу судового процесу у мережі Інтернет є безпідставною. Але при цьому, тут же авторка вказує, що захист доказової інформації, персональних даних сторін або інших учасників кримінального провадження є завданням суду, який здійснює кримінальне провадження. Саме тому слід визнати обґрунтованими рішення суду, які обмежують право на здійснення відеофіксації або поширення таких матеріалів у публічному просторі.

На наш погляд, дисертантка дещо звузила предмет дослідження з цього питання. Авторка звернула увагу на етичний аспект лише відеофіксації судового розгляду, у той час як проведення відеофіксації за кримінальним процесуальним законом можливе лише за ухвалою суду з урахуванням думки сторін та можливості проведення таких дій без шкоди для судового розгляду (ст. 27 КПК України). Але дисертантка не звернула увагу на дотримання етичних прав учасників у випадку аудіозапису

Загроза захисту доказової інформації у кримінальному провадженні або персональних даних учасників кримінального провадження, на чому наголошує дисертантка, виникає не лише під час поширення відеозапису, але й аудіозапису також. Тоді як, законодавча регламентація здійснення аудіозапису є спірною. Викликає питання безперешкодне використання портативного аудіозаписуючого пристрою, але проведення звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури лише за ухвалою суду. Отже, з одного боку отримання аудіозапису не потребує дозволу суду, а з іншого можливе лише за таким дозволом, питання виключно у технічному забезпеченні. Хоча технічні пристрої впливають на якість отриманого запису, але яке це має значення для подальшого оприлюднення та поширення, наприклад, особистої інформації.

3. У розділі 2 дисертації авторка досліджує актуальні проблеми щодо етичних аспектів кримінального процесуального примусу, розглянуто етику кримінального процесуального доказування (с. 67). Приділено увагу процедурі відібрання біологічних зразків для проведення експертизи, примусового освідування, примусового годування. Але дисертантка оминула увагою окремі процесуальні дії та заходи, практична реалізація яких викликає конкуренцію етичних та кримінальних процесуальних норм. Так, було б цікаво взнати думку Аббасової Д.Л. щодо етичного аспекту реалізації примусового приводу, або реалізації заборони залишити особою місце огляду до його закінчення, при цьому не маючи підстав до затримання такої особи.

4. Не можемо погодитись з пропозицією авторки щодо можливості подання клопотання про дозвіл на тимчасову (до 3-х календарних днів) зміну запобіжного заходу для участі у релігійних обрядах, окрім кримінальних проваджень щодо розслідування особливо тяжких кримінальних правопорушень (стор. 132) саме у такій редакції. На наш погляд, дана пропозиція має дещо дискримінаційний характер. Безумовно авторка закликає до розгляду актуальної проблеми саме етичного характеру. Але, як нам здається, реалізація етичних норм у даному контексті має бути щодо більшого кола осіб, аніж лише за релігійною приналежністю. Якщо керуватися логікою подібною до пропозицій авторки, то можна припустити, що особа, яка не відрізняється глибокою релігійністю, може мати моральне право та етичні підстави та мотивацію до звернення до суду з аналогічним питанням про тимчасову зміну запобіжного заходу у зв'язку із значимою для неї особистою подією (народження дитини, смерть близького родича).

Наведені зауваження мають формальний та дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Д.Л. Аббасової.

Дисертаційне дослідження Аббасової Дарії Лазимівни на тему «Правове забезпечення та реалізація етичних норм у кримінальному процесі України», подане на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», є завершеним монографічним дослідженням, у якому досягнуто поставлену мету, у повному обсязі виконані визначені завдання, що мають теоретичне та практичне значення для розвитку кримінального процесу. Дисертація відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283, та від 19 травня 2023 року № 502), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої

освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 21 березня 2022 № 341), а її авторка – Аббасова Дарія Лазимівна – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри організації досудового розслідування
факультету №1 КННІ
Донецького державного університету
внутрішніх справ**

Марина ГОРОДЕЦЬКА

Підпис завідувачки кафедри організації досудового розслідування факультету №1 Криворізького навчально-наукового інституту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, доцента Городецької Марини, засвідчую

Старший діловод ЕДСД

Катерина ГОЛЯК